

Problémy vojenské geografie

Jakákoliv činnost společnosti, jako neoddělitelné součásti materiálního světa, se vždy realizuje v určitém přírodním prostředí, které podmiňuje existenci společnosti. Vlivy přírodního prostředí mohou být stejně kladné, jako záporné.

Lidská společnost není ale vůči přírodě bezmocná a nesplývá s ní. Ve vztahu k ostatním jejím prvkům představuje odlišný systém sociálních vztahů a vazeb. Lidská práce člověka z přírody vyděluje, ale současně ho s ní nerozlučně spojuje. Tak jako přírodní prostředí ovlivňuje vývoj společnosti, tak zákonitosti společenského vývoje, realizované lidskou prací, působí na přírodní prostředí.

Vědou, která slouží racionálním změnám přírody společnosti a která spolupůsobí při hledání neefektivnějších cest a metod při využívání přírodních sil a bohatství v zájmu společnosti je **geografie (zeměpis)**.

Geografie jako obecná věda je definována jako „věda o rozložení a vzájemných vztazích přírodních a společenských jevů, zkoumaných podle oblastí povrchu zemského“.¹⁾ Dělíme ji na:

- **fyzickou**, která zkoumá přírodní podmínky lidské společnosti; přírodní podmínky chápe jako souhrn činitelů (podnebí, teplota, bohatství půdy, životní prostředí), které podmiňují existenci společnosti;

- **hospodářskou**, která za pomoci různých analytických věd zkoumá výrobu a sociální prostředí v různých kombinacích výrobních sil daného prostoru;

- **regionální**, která je syntézou obou předchozích odvětví a podává vědecky vyváženou charakteristiku hospodářského a přírodního prostředí dané oblasti;

- **historickou**, která zkoumá fyzický i hospodářský ráz krajiny v minulosti;

- **politickou**, která zkoumá zeměpisné podmínky vývoje státu.

V tomto oficiálně přijatém rozdělení geografie bychom tedy marně hledali **vojenskou geografii**. Ta je zpravidla zařazována (i v citovaném slovníku) jako **součást vojenské vědy**.

To je především problém pojetí, klasifikace a obsahu vojenské vědy, kterými se v tomto článku nezabývám, aniž bych tím popíral teoretický i praktický význam tohoto problému. Předmětem zájmu obecné geografie jsou vzájemné vztahy a vazby **přírodních a společenských jevů**. Jedním ze závažných jevů (stavů) současné společnosti je **válka** a především její určující prvek — ozbrojený zápas, který se rovněž odehrává v určitém geografickém prostředí a je rovněž projevem politické aktivity společnosti.

Z těchto vztahů a vazeb je zřejmé, že „mateřským“ oborem vojenské geografie je obecná geografie stejně tak, jako je tomu např. u ekonomiky, sociologie, psychologie a dalších věd. To ovšem nijak nepopírá tu skutečnost, že historický vývoj vojenské geografie je nerozlučně spjatý s vývojem vojenského umění, jehož požadavky na vojenskou geografii narůstaly tak, jak se vojenské umění pod vlivem technického rozvoje zdokonalovalo. Nakonec vojenské požadavky převážily poža-

1) Naučný slovník ČSAV, Praha 1967

dvky obecné geografie a v rámci postupující diferenciaci věd vedly k relativnímu osamostatnění a nakonec k zařazení vojenské geografie do vojenské vědy. Tak jako obecná geografie je na rozhraní přírodních a společenských věd, je vojenská geografie na rozhraní obecné geografie a vojenské vědy.

Vojenská geografie je účelovou vědeckou disciplínou, která z celého souhrnu vztahů a vazeb přírodních a společenských jeví na určité oblasti zemského povrchu, zkoumaných obecnou geografii, **soustřeďuje pozornost na ty vzájemné vztahy a vazby přírodních podmínek a společenské činnosti, které jakkoliv ovlivňují vedení ozbrojeného zápasu, jako zvláštního stavu společnosti.** „Oblastí povrchu zemského“ v které se realizuje ozbrojený zápas, je „**válčiště**“, které má dnes strategický význam a představuje prostor států a koalic, různého rozsahu i charakteru (pozemní, námořní, smíšené, mezikontinentální), jehož hranice jsou limitovány především geografickými podmínkami. **Hlavním předmětem zájmu vojenské geografie jsou konkrétní přírodní a společenské podmínky daného válčiště pro přípravu a vedení ozbrojeného zápasu.** To pak určuje její vztahy k vojenské vědě a hlavně k vojenskému umění.

Vojenská věda je v citovaném slovníku ČSAV definována jako: „...systém poznatků o objektivních zákonitostech působících ve válce, jako ozbrojeném zápase“. Nemůžeme tvrdit, že vojenská věda zvládla už beze zbytků všechny důsledky kvalitativních změn, ku kterým v ní došlo hlavně od konce 2. světové války. Svědčí o tom i dosavadní nejasnosti v pojetí obsahu pojmů „válka“ a „ozbrojený zápas“. Proto pro přesnost mluvíme o vztahu vojenské geografie především k ozbrojenému zápasu, jako kategorii obsahově jednoznačné a zajímající nás jeho požadavky na vojenskou geografii.

Teorii ozbrojeného zápasu je **teorie vojenského umění**. Jedním z důsledků kvalitativních změn v něm jsou změny v teorii i praxi **procesu rozhodování**, jehož úroveň a účinnost je kritériem efektivnosti vojenského umění. Kvalita každého operačního rozhodnutí je závislá na úrovni **informací** a z nich vyplývajících znalostí o vlastním i nepřátelském potenciálu a oboustranných možnostech a schopnos-

tech v daných podmínkách efektivně jich využít.

Úloha a místo vojenské geografie v teorii i praxi přípravy a vedení ozbrojeného zápasu vyplývá tedy z jejího podílu na procesu informování, jehož míra je limitována stupněm velení.

Vojenské umění si dlouholetou praxí vypracovalo a prakticky prověřilo obecně platné schéma požadavků operačního rozhodování na nezbytné informace. Především sovětské vojenské umění vypracovalo a v praxi poslední války prověřilo účinnou metodu práce velitelů a štábů, která je zakotvena v příslušných předpisech.

Na základě těchto zkušeností štáby dnes organizují shromažďování a vyhodnocování zpráv o:

- nepříteli,
- vlastních vojských a sousedech,
- radiační, chemické a biologické situaci,
- terénu a hydrometeorologických podmínkách,
- ekonomickému stavu prostoru bojové činnosti,
- třídním a sociálním složením, náladách a vztazích obyvatelstva v prostoru bojové činnosti.

Jaký podíl na obsahu těchto informací přísluší vojenské geografii? Z jejího předmětu a obsahu vyplývá, že jde o souhrn informací o vojenskogeografickém charakteru zájmového prostoru. Pro tento souhrn dnes používáme název „**vojensko-geografická informace**“, a zahrnujeme do něho pro operační rozhodování nezbytné informace o:

- státním zřízení a obyvatelstvu v zájmovém prostoru,
- vojenskoekonomických poměrech prostoru válčiště,
- přírodních poměrech prostoru válčiště,
- opatřeních tzv. „operační přípravy válčiště“.

Vojenskogeografická informace má tedy v nezbytném rozsahu přinášet informace, jejímž obsahem jsou tedy vzájemné vztahy a vazby morálně politického, vojenskoekonomického a z části i vojenského potenciálu a přírodního prostředí válčiště. Operačnímu rozhodování ovšem nejde jen o pouhý popis těchto kategorií, ale

hlavně o to, do jaké míry jejich stav ve vzájemných vazbách podporuje, nebo je překážkou pro praktickou realizaci ozbrojeného boje.

Vojenskogeografická informace zdaleka nevyčerpává všechny požadavky operačního rozhodování na jeho podklady a je jen jedním z nich. Nevyčerpává sama ani obsah zkoumaných oblastí zájmu. Je vyhraněně účelovým souborem informací a z toho vyplývají pak i základní kritéria pro její posuzování. Je jedním z důležitých podkladů operačního rozhodování, jehož obsah i formy musí být podřízeny především požadavkům a praktickým potřebám podmínek práce velitelů a štábů při přípravě a vedení ozbrojeného zápa-

su. Těmto požadavkům, je-li to třeba, musí ustoupit i odborné zájmy obecné geografie.

Tvorba koncepcí pro činnost a prostředky vojenské geografie přísluší proto především teorii i praxi vojenského umění a jeho řídicím orgánům, při plném respektování metod a poznatků obecné geografie.

Z tohoto hlediska je tedy zařazování vojenské geografie do obsahu vojenské vědy zdůvodněno a prakticky jejímu dalšímu rozvoji prospěšné. Je ovšem nutné přesně vymezit předmět a obsah jejího zájmu a nezaměňovat vojenskou geografii kupř. s vojenskou topografií, či jinými odbornými disciplínami geografie.

Formy vojenskogeografické informace

Tak jako se v průběhu vývoje vojenské geografie soustavně zdokonaloval obsah jejích informací, tak se v návaznosti na rozvoj ostatních disciplín obecné geografie a celé řady dalších vědních a technických oborů vyvíjela i jejich forma.

Současná vojenská geografie používá celé řady nejrůznějších forem informací. K nejdůležitějším z nich patří:

Vojenské topografické mapy,

kteří jsou základní formou vojenskogeografické informace. Poskytují velitelům a štábům základní představu o vertikálním i horizontálním rozložení a o charakteru geografického prostředí bojové činnosti vojsk. Jsou zhotovovány v nejrůznějších měřítcích, diferencovaných podle požadavků a praktických potřeb jednotlivých stupňů velení. Mapové dílo patří k nejdůležitějším prostředkům topografického zabezpečení bojové činnosti vojsk a jeho tvorbu věnují všechny moderní armády značnou pozornost.

Žádná topografická mapa nemůže ale velitelům a štábům poskytnout vyčerpávající obraz o všech podmínkách vedení ozbrojeného boje v daném prostoru.

Proto vojenská geografie používá celé řady dalších, nadstavbových forem informací. K nim patří především:

Vojenskogeografické popisy zájmových prostorů,

kteří převážně textuální formou, vedle podrobných obecně geografických infor-

mací o přírodním prostředí prostoru, hodnotí zájmový prostor i z různých, předem určených, operačních hledisek. Takovými hledisky mohou být: průchodnost terénu vzhledem k vlastnostem a možnostem soudobé bojové techniky, vlastností, možnosti a kapacity komunikačního systému vzhledem k manévru, vlastností a překážkovosti vodních toků, možnosti pozorování, ženijních prací, možné vlivy prostředí na použití ZHN a další.

Popisy bývají doprovázeny **tématickými mapami** různého obsahu, na kterých jsou na podkladě topografické mapy zvýrazněny zvolené prvky geografického prostředí, jako jsou např. ekonomické podmínky prostoru, jeho dopravní podmínky nebo jiné podmínky podle potřeb specifických činností ozbrojených sil.

Vedle topografických map a vojenskogeografických popisů zájmových prostorů, patří v současné době k běžným **formám vojenskogeografické informace**

- **pozemní a letecké snímky,**
- **různé instruktážní filmy,**
- **různé přehledy a další formy.**

V historii vojenskogeografické informace můžeme sledovat dva, zcela protichůdné požadavky na její poslání. Prvý z nich vyžadoval, aby se vojenskogeografická informace vystříhala jakýchkoli závěrů z operačního hlediska, aby přinášela jen objektivní fakta o přírodním prostředí boje a aby její závěry nijak neovlivňo-

valy velitele. Tento požadavek vedl např. Napoleona I. k tomu, že zakázal tehdejšími inženýrům-topografům vůbec používat termínu „nepřítel“. Zcela protichůdné požadavky na práci tehdejších vojenských topografů mělo např. velení bývalé rakousko-uherské armády.

Problém požadavků na vojenskogeografickou informaci není jen problémem historickým. I dnes zůstává vážným problémem volba optimálních relací mezi praktickým uplatněním obecně geografických a vojenskoodborných zájmů v jejím obsahu. Požadavky vojenského umění účelově vymezují rozsah jejich zájmů na hodnocení vlivů geografického prostředí, především na rozhodující prvky bojové činnosti vojsk, kterými jsou palba, manévr, zdravotnická a materiálně technická zabezpečení.

Do jaké míry vyhovují současné formy i obsah vojensko-geografické informace těmto požadavkům?

Základním kritériem takového posouzení musí být polní podmínky práce velitelů a štábů, které se liší od podmínek mírové přípravy velitelského sboru. Mírovým modelem polních podmínek jsou především různé druhy hlavně operačních cvičení. Shrňme-li dosavadní praktické zkušenosti z nich, můžeme zhruba konstatovat toto:

Vojenské topografické mapy mají vysokou topografickou úroveň a poskytují dobrý obraz o celkovém charakteru přírodního prostředí prostoru. Při jejich tvorbě ale zatím převládají topografické požadavky přesného znázornění povrchu v daném měřítku a nejsou v nich dostatečně zvýrazněny ty prvky geografického prostředí, které mají rozhodující význam pro vedení operací. Snahy po zvýraznění těchto prvků na podkladě základní topografické mapy vedou zpravidla k informační přesycenosti map a k obtížné orientaci v ní v časových podmínkách soudobého boje. To se týká hlavně různých tematických map.

Složitým problémem je i měřítko map. Praxe štábů již delší dobu signalizuje manipulační obtíže s velkými soulepy map, nutnými pro rozmach soudobých operací, které ztěžují globální pohled a vjem celého prostoru operace, nezbytného pro operační rozhodování hlavně vyšších stup-

ňů velení. Ideální by bylo, aby rozměr mapy nepřesahoval rozměr pracovního stolu, což je zatím prakticky neřešitelné, protože taková mapa by postrádala nezbytné detaily.

Známe perspektivní myšlenky a počáteční pokusy dospět k tzv. „**strojové mapě**“, která by možné maximum obsahu vojenskogeografické informace měla v paměti elektronického stroje, schopného bleskově vydat požadovanou informaci v textuální, či grafické formě. Výzkum v tomto směru je však na samém počátku a bude vyžadovat ještě mnoho času i splnění mnoha vědeckých, technických, ekonomických a metodických předpokladů. Vojenská topografická mapa zůstane ještě dlouho základním zdrojem informací o přírodním prostředí bojové činnosti, i když je nezbytné maximálně usilovat o její postupnou automatizaci. **Proto hlavním problémem koncepce vojenských topografických map zůstává volba jejich optimálního obsahu z hlediska potřeb vojenského umění**, protože obsah dnešních map už těmto požadavkům plně nevyhovuje.

Protože snahy „mít všechno na jedné mapě“ vedou k informační přesycenosti a k nízké efektivnosti využití takových map a protože současně narůstají speciální požadavky různých složek ozbrojených sil, narůstá i význam tematických map jedno, či víceúčelových. Ale velký počet tematických map byl by rovněž brzdou operativnosti práce štábů. Proto konkrétní řešení tohoto složitého úkolu vyžaduje především důkladnou analýzu zdůvodněných, konkrétních potřeb a zájmů jednotlivých stupňů a složek ozbrojených sil na obsah jak základních, tak tematických map.

Můžeme předpokládat, že taktické stupně velení nadále vystačí se základní vojenskou topografickou mapou. Dosavadní zkušenosti a praxe však naznačují, že pro operační stupeň velení by bylo potřebné základní topografickou mapu doplnit 2—3 tematickými mapami speciálního určení. Nejdůležitější z nich by měla být mapa, předurčená pro operační rozhodování, v jejímž obsahu by na úkor méně důležitých, obecně geografických charakteristik prostoru, byly účelně zvýrazněny ty prvky geografického prostředí, operačně vyhodnocené, které mají rozhodující význam pro realizaci bojové činnosti vojsk. Konkrétně by šlo např. o vhodné, celkové vyjádření

průchodnosti a překážkovosti prostoru v operačním měřítku, o charakteristiku komunikační sítě, kladných i záporných vlastností přírodních překážek, použitelného stavu ekonomiky prostoru, stavu speciálních opatření operační přípravy válčiště, atd.

Taková „velitelská“, či „operační“ mapa by se měla stát pracovní mapou velitelů a štábů a její obsah by měl postupně ovlivňovat i obsah základních topografických map.

Tvorba vojenského mapového díla je pracovní i ekonomicky velmi náročná a v podmínkách koaličního charakteru ozbrojeného zápasu i zákonitě podmíněná celokoaličními zájmy. Proto tvorba jeho koncepce vyžaduje velmi uvážlivý přístup podle konkrétních možností. V každém případě však rozhodující slovo k obsahu vojenských topografických map mělo by mít vojenské umění a jeho požadavky. Tendence vývoje naznačuje, že soudobé podmínky operačního rozhodování si postupně vynucují speciální úpravy obsahu dosavadních vojenských topografických map a že pro jeho potřeby upravená, účelová mapa by se postupně měla stát základní pracovní mapou vyšších stupňů velení, kterou by ostatní tematické mapy jenom doplňovaly, bez zbytečných duplicí.

Popisy zájmových prostorů v jejich současném stavu jsou hodnotným a použitelným prostředkem pro studium a mírovou přípravu velitelského sboru. Pro praktické využití v procesu vedení ozbrojeného zápasu mají řadu nevýhod. Především jsou to materiály velmi rozsáhlé se spoustou velmi podrobných údajů. Manipulace s nimi je obtížná a časově náročná.

Jejich výroba je pracná, časově i ekonomicky náročná. Při současném tempu společenského, ekonomického i technického vývoje řada údajů velmi rychle zastarává. Doplňování novými údaji je vzhledem k formě velmi obtížné až nemožné.

Popisy jsou zpravidla až přesyceny podrobnými údaji, v kterých převažují technické, nebo odborné geografické parametry objektů geografického prostředí, jejichž praktická využitelnost je omezena jen na určitý okruh speciálních činností ozbrojených sil, nebo není využívána vůbec. Při tom popisy často postrádají operační závěry, vyplývající z vyhodnocení uvedených dat. To vede k tomu, že celko-

vé informace o jednotlivých prvcích válečného potenciálu popisovaného prostoru nejsou vyváženy z hlediska jejich významu a potřeb operačního rozhodování. Např. informace o morálně politickém potenciálu prostoru jsou zpravidla velmi kusé, mají jen popisný charakter a postrádají odraz dynamiky politického vývoje.

Vcelku tedy obsah současných vojenských topografických map i popisů zájmových prostorů mají některé vlastnosti, které snižují efektivnost jejich využívání, neodpovídají již plně současným požadavkům a vyžadují tedy zkvalitnění. Patří k nim především nesoulad ve vzájemných relacích operačních a odborně geografických zájmů, který je v neprospěch konkrétních potřeb operačních. Dále je to malá diferencovanost významu jednotlivých informací a údajů, která způsobuje informační přesycenost, ve které se ztrácí pořadí významu jednotlivých prvků geografického prostředí pro vedení boje.

K problému správných relací mezi zájmy operačními a geografickými může říci rozhodné slovo jen operační umění — tedy prakticky velitelé a různé složky vyšších štábů v rámci své koncepční práce. Je tedy nutné, aby tyto orgány na základě zkušeností a praktických potřeb konkretizovaly své požadavky na jednotlivé druhy vojenskogeografické informace a určily jejich nutný obsah, pořadí naléhavosti, nezbytnou míru podrobnosti, požadovanou periodicitu informace, její nejvýhodnější formu, atd. Jen takový průzkum může umožnit vojenské geografii účelnou diferencovanost informací a výraznost jejich grafického vyjádření a zabránit neúčelné všeobšáhlosti a informační přesycenosti.

Neméně složitým problémem je i zastarávání informací. Geografické prostředí obsahuje jednak přírodní prvky, které podléhají jen dlouhodobě změnám, a prvky, které se mění častěji. Bylo by vhodné takové řešení, které pro evidenci informací o častěji se měnících prvcích využilo by reálně už existujících metod, mechanizačních a automatizačních prostředků, které se zřejmě budou rychle dále rozvíjet a v praxi vojsk zavádět. Jedině taková evidence dovolí pak jednoduchou výměnu údajů a soustavnou informaci velitelů a štábů v periodách, podle jejich konkrétních potřeb. Tento způsob by nejen po-

mohl překlenout současné disproporce, které zřejmě ještě delší dobu potrvají, ale měl by být současně prvním krokem k postupné mechanizaci a automatizaci třídění, evidence, vyhodnocování a výdeje vojenskogeografické informace, jejíž nezbytnost vyplývá z vývojových tendencí. To ovšem vyžaduje napřed vytvořit ucelenou koncepci tohoto procesu.

Nebylo cílem článku nadhozené náměty podrobněji rozebírat. Má být jen impulsem k zamyšlení nad tím, že změny, ku kterým došlo ve vojenském umění, si zákonitě vynucují i změny v metodách a prostředcích těch pomocných vědeckých disciplín, které mu slouží.

Vojenská geografie patří k těm disciplínám, jejichž význam pro realizaci teoretických zásad vojenského umění soustavně narůstá a kterým všechny profilové armády věnují v poslední době zvýšenou pozornost.

Základním předpokladem dalšího rozvoje vojenské geografie je rozvoj její teorie. V tomto směru existuje však zatím celá řada obsahových i terminologických nejasností, které jsou důkazem toho, že vojenská geografie nemá dosud uspokojivě vypracovanou svoji teorii. Svědčí o tom např. ta skutečnost, že vojenská geografie bývá zaměňována s vojenskou topografií, ačkoli v jejich obsahu i předmětu zájmu

jsou podstatné rozdíly. Zatímco vojenská topografie je v podstatě místopisem krajiny (prostoru bojové činnosti vojsk), tedy popisem charakteru a rozložení jejích prvků, vojenská geografie především zkoumá vazby a vztahy jimi vytvořených podmínek ke společenské činnosti (vedení ozbrojeného zápasu) v popisovaném prostoru. Vojenská topografie tedy popisuje (graficky znázorňuje) objektivní stav prostoru a vojenská geografie jej hodnotí ve vztahu ke společenské činnosti.

Nedoceňování těchto faktů by mohlo vést k celkovému nedoceňování významu vojenské geografie pro vojenské umění a k podcenění jeho přímé účasti na vývoji forem a obsahu vojenskogeografické informace, především rozvoje mapového díla. Koncepce vývoje vojenské geografie není ani zdaleka záležitostí jen vojenské topografické služby, ale je neoddelitelnou součástí zájmů a povinností vojenského umění, které musí svými požadavky na kvalitu, obsah i formy vojenskogeografické informace její vývoj přímo určovat. Principy a zásady vojenské geografie, pojetí významu vojenskogeografické informace, jejího obsahu i forem se pod vlivem vědeckotechnické revoluce mění a bude měnit, a proto se stává jednou z velmi důležitých složek přípravy velitelského sboru, zejména vyšších stupňů velení.